

РЕГИОН КАО ДРУШТВЕНИ И ИДЕНТИТЕТСКИ КОНСТРУКТ

Дејан Шабић¹

Апстракт: Регионални концепт је у глобалном добу доживео значајне промене. Уобичајена је пракса да се региони дефинишу на различите начине, тако да не постоји јединствено одређење овог појма, што је, пре свега, последица експликације појединих теоријских концепата којима се настоји осмислити, протумачити и оправдати њихово значење, затим другачијих научних приступа, као и сложене појмовно-семантичке конструкције. У доба све комплекснијих међународних односа, идеја о свету као мозаику статичних региона је нереална, јер свет није структурисан на тако уредан начин, већ напротив, они у процесу трансформације простора настају, развијају се, нестају и поново формирају под утицајем разнородних фактора. Дакле, поглед на регионе као процесне системе наглашава значај историјског контекста за разумевање њихове еволуције и временске концептуализације. Да би региони били реални субјекти у простору, морају да буду институционализовани и да поседују одређене квалитативне карактеристике њихових конститутивних елемената по којима ће бити препознатљиви широј друштвеној заједници, истраживачима и креаторима регионалних политика. Управо се због тога јавила потреба да се у простору редефинишу односи глобално – регионално – локално. Региони по концепцији нове регионалне географије представљају аналитичке моделе и инструменте у истраживањима, иако су у међувремену на значају добили и појмови територија и место. Региони могу да се односе и на географску близину, суседство, територију која је мања од државе или на „арену“ у којој се одвијају људске активности, при чему они могу, али не морају нужно да буду просторни ентитети са прецизним границама; у регионима постоји степен хомогености појединих квалитативних карактеристика конститутивних елемената који улазе у њихов састав, корелације између појединаца, друштвених група, локалних заједница и простора, осећај заједништва, припадности и сл.

Кључне речи: регион, друштвени и идентитетски конструкт, процесни системи, аналитички модели и инструменти.

УВОД

Када почну да изучавају регионалну географију, студенте збуњују различити приступи истраживању региона и бројне дефиниције овог појма. Регионална географија никада није била научна област географије у којој постоји скуп идеја и вредности које сви прихватају као тачне. Регионални географи се често не слажу међу собом о томе како изучавати регионе и како се на најбољи могући начин могу приказати резултати њихових истраживања. Зашто је то тако? Одговор на то питање је уско повезан са широким тумачењем предмета проучавања географије и регионалне географије као њене научне области. У складу са наведеном премисом, издвајају се традиционална и савремена мишљења о регионима. Определили смо се да у раду упознамо стручну јавност са „новим“ концептом региона као друштвеним и идентитетским конструктом, који је један од предмета истраживања нове регионалне географије.

Историјски гледано, регионални концепт организације људских заједница је много старији од модерне државе (Lilić, 2009; Komšić, 2009). По природи и карактеру, региони представљају прве облике повезивања људи и локалне заједнице, чиме се идентификује простор који најбоље изражава, осликава и остварује интерес заједнице која у њему живи (Pavlović, 1994).

Последњих деценија у свету влада велико интересовање међу географима, филозофима, социолозима, културолозима и политиколозима за проучавање региона, што је последица јачања теоријских наука, развоја савремене технологије, убрзаног пораста светске популације и све већег продубљивања неравнотеже у подели светског богатства и расположивих природних и људских ресурса.

¹ Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/III, Београд, Србија, dejan.sabic@gef.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0002-7675-6029

Како би објаснио значење појма регион, амерички географ Николас Ентрикин (Entrikin, 2011) је анализирао однос појмова регион и место, наводећи да су оба појма оптерећена теоријским и метатеоријским објашњењима, да се понекад користе као синоними (Paasi, 2003), као и да се региони схватају као шири просторни системи (Kuby et al., 2013; Boyle, 2015; Fouberg et al., 2012) или „опне“ састављене од једног или више места (Entrikin, 2011). Како наводи британско-амерички географ Џон Агњу (Agnew, 2018) регионални концепт је одувек био предмет стручне дебате. Наиме, иако *de facto* постоје различити типови региона у свету, чије су територије дефинисане природним, историјским, културним, гравитацијским, политичким, административним, перцептивним или неким другим оквирима, поставља се питање да ли су то задовољавајући критеријуми за регионалну диференцијацију простора. Додатне потешкоће концептуализацији региона произилазе из употребе овог појма као „специфичне скале истраживања“ (Meinig, 1978), али и приликом потенцијалног избора метода регионализације (Entrikin, 2011). Поред наведеног, у регионима се може анализирати један структурни елемент (енг. single-featured) или више њих (енг. multi-featured), када је реч о комплексним или композиционим целинама (Cohen, 1975). То су само неки проблеми са којима се суочава регионални географ приликом својих истраживања, закључује Агњу (Agnew, 2018).

Фински географ Анси Паси (Paasi, 2002) је издвојио три концепта региона и то: **пронаучни концепт**, заснован на унапред датим и већ постојећим регионима који се користе за конкретна друштвена истраживања кроз прикупљање, анализу и презентовање података о њиховим конститутивним елементима; **концепт који се прилагођава научној сврси**, по коме је регион исход истраживачког процеса и начин на који се одређене појаве и процеси територијално групишу на основу њихових квалитативних карактеристика; и **критички концепт**, по коме су региони друштвени и идентитетски конструкти настали као резултат деловања широке мреже различитих процеса (Paasi, 2002).

О ПРОЖИВЉЕНОМ ИСКУСТВУ, ОСЕЋАЈУ МЕСТА, МЕСТУ И ДРУШТВЕНОЈ АКЦИЈИ

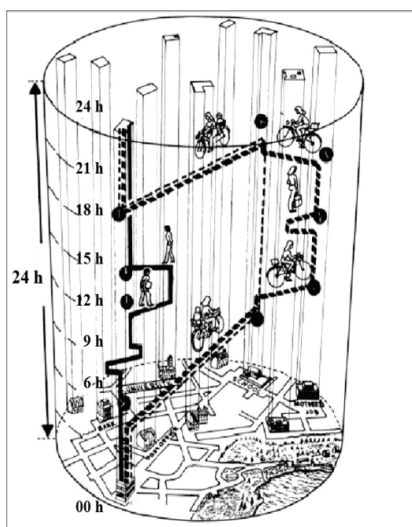
У центру интересовања регионалних географа франкофонских земаља седамдесетих година XX века било је **проживљено искуство** стечено у простору. Идеја проживљеног искуства је потекла од француског географа Армана Фремонта (Frémont, 1976), који је кроз књижевна дела анализирао простор, али и на терену остваривао контакте са локалним становништвом како би потврдио своје полазне хипотезе (Claval, 1998). За њега је литерарни опис почетни извор из кога регионални географ упознаје и проживљава простор, док се на терену суочава са реалношћу и остварује контакте са припадницима локалне заједнице (Frémont, 1976). У анализи Флоберове „Госпође Бовари“ Фремонт није био заинтересован за место где је Ема Бовари живела, већ је истражио сва њена кретања, као и миграције њених партнера и на тај начин покушао да докаже како је била организована хијерархија централних места у Нормандији средином XIX века, као и које активности су госпођа Бовари и остали главни актери романа обављали у сваком од њих (Frémont, 1972). Користећи бројна књижевна дела, као изворе информација о простору, и ослањајући се на ставове јапанског филозофа и писца Тецура Вацуџија, француски географ Аугустин Берке је у књизи „Доживљај простора Јапана“ („Vivre l'espace au Japon“, 1982) описао специфичности просторне организације Јапана кроз однос елемената који „граде“ јапанско друштво, при томе истичући значај унутрашњих елемената за појединце као што су домови и баште, и равнодушност према спољашњим елементима, попут јавних површина (Berque, 1982).

Седамдесетих година XX века поједини регионални географи у англосаксонским земљама су своја интересовања усмеравали на истраживања везана за **осећај места**, територијалност и Хегерстрандову временску географију. Тему осећаја места је први пут истражила група географа на челу са канадским географом Едвардом Релфом кроз рад „Истраживање односа између феноменологије и географије“ („An Enquiry into the Relations between Phenomenology and Geography“, 1970), као и белгијским географом Леонардом Гелкеом кроз рад „Идеалистичка алтернатива друштвеној географији“ („An Idealist Alternative to Human Geography“, 1974). Релф и Гелке нису прецизно разграничавали регионе на географској карти, већ на основу начина на који су појединци били осетљиви на облике, боје, звукове и мирисе са којима се сусрећу у њима (Guelke, 1974; Relph, 1970; 1976).

Поменуте оријентације у регионалном приступу отвориле су нове перспективе развоја регионалне географије, јер су по први пут регионални географи могли да се у истраживањима ослању на прозу или да црпе инспирацију за свој рад из уметничких дела. Исто тако, проживљено искуство појединца и његово субјективно осећање места схваћени су озбиљно, односно прихваћени су као релевантан извор информација. Међутим, те нове оријентације нису

замениле позитивистичке тенденције у регионалној географији, настале шездесетих година XX века, под утицајем научних радова америчког економисте Волтера Ајзарда (Isard, 1960) и других регионалних научника, јер се увидело да је системски приступ истраживању региона користан у пракси.

Осамдесетих година XX века под утицајем структурализма дошло је до појаве нових оријентација у регионалном приступу. Прва област истраживања која се тада развила била је везана за **место**, али се приступ анализи разликовао од оног из седамдесетих година XX века, који је био усмерен на осећај места. Био је то период током кога су многи радикални географи закључили да марксистичка теорија нема „прави“ просторни садржај. Поједини истраживачи, попут америчког географа Дејвида Харвија (Harvey, 1982), у већ познате просторне обрасце „убацили“ су нове појмове, као што су капитал, рад, класа, моћ, начин производње и слично, док су други прихватили структуралистички приступ. Структурализам у почетку није имао просторну димензију, а улога појединца је нестала из регионалних истраживања које је ова концепција преузела током шездесетих и седамдесетих година XX века из хуманистичких наука. За регионалне географе структуралисте, индивидуална иницијатива је увек имала суштинску улогу у региону (и због тога је требало вратити у „игру“), јер без ње регионална географија није у стању да анализира историјски оквир система који се проучава (Claval, 1998). Између структуре, која је била статична, и људске иницијативе, која је представљала „мотор“ трансформације друштва, структурализам је увео средњи пут у регионална истраживања.

Модел временско-просторне призме према Т. Хагерстранду (Banos, A. et al., 2005)

Амерички географ Ален Пред (Pred, 1984), свестан Хагерстрандове временске географије (временско-просторна призма), сматрао је да је место настало као последица друштвених процеса где је сваки појединац својим путевима кретања и сусретима са особама на тим путевима допринео његовом изгледу. Концепт места представља мрежу односа историјских процеса друштвених интеракција, која ставља акценат на институционалне и индивидуалне праксе, као и на структурне карактеристике у којима су те праксе испреплетене у просторно ограниченом контексту. Места утичу на процесе који се тренутно одвијају и који ће се одвијати у будућности. Отуда „свако место представља случај *sui generis*, из разлога што не постоје два места са идентичним географским карактеристикама, субјектима (актерима) и историјском прошлошћу“ (Pred, 1984).

Британска географкиња и социолошкиња Дорин Меси (Massey, 1984; 1993) је указала да је глобализација место учинила порозним, док је, већ поменути, Џон Агњу инсистирао на значају места у политичким процесима (Agnew, 1987). Агњу је у „Месту и политици: географско посредовање државе и друштва“ („Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society“; 1987) издвојио три аспекта места и то: локација (енг. location), локал (енг. locale) и осећај места (енг. sense of place). Локација представља положај неког места у односу на друга места на Земљи, односно подразумева његову функцију и улогу у простору. Иако поседује уникатне *sui generis* географске карактеристике, свако место је повезано са другим местима. Међутим, наведену везу не треба тумачити кроз центрипеталне силе, будући да оне делују унутар региона, већ кроз ближу интеракцију схваћену кроз неолибералне приступе међународним односима (Keohane, 2005; Keohane and Nye, 2012). Други аспект места јесте локал, односно „институције које организују активности, политике и обликују идентитет

места" (Flint, 2017). Државе, друштвене групе, локалне заједнице, верске организације и транснационалне организације и корпорације заједно чине локал места. Коначно, последњи аспект места – осећај места јесте вероватно и најзначајнији за разумевање места, а настао је као производ центрипеталних сила. Он је проистекао из перцепције одређене просторне целине као „специфичне заједнице, пејзажа и моралног поретка" (Agnew, 2011). Као што је већ речено, иако осећај места буди позитивне емоције међу онима који живе у њему, то не мора увек да буде случај (Tuan, 2013). Довољно је само анализирати балканске земље да би се доказало како осећај да смо сви „Балканци" не представља нужно позитиван импулс за сарадњу у региону. Због свега наведеног, сва три аспекта места – локација, локал и осећај места представљају производ историјског процеса у коме се одвијају многобројне друштвене интеракције међу појединцима, друштвеним групама, локалним заједницама и народом/народима који га насељавају. Исто тако, те друштвене интеракције, укључујући конфликте, идејно-политичке и емотивне нарације, које се вековима креирају, осликавају контекст који комплетира специфично значење актуелних и будућих веза у неком месту. Тако конципирано место се може разумети као спој друштвеног и физичког простора (Schatzki, 1991), који утиче на друштвене и политичке ентитете и на тај начин је истовремено „и производ и медијатор политичких дешавања" (Flint, 2005).

Британски географ Најџел Трифт (Thrift, 1990) је почетком осамдесетих година XX века „увео" друштвену акцију у регионална истраживања. По Трифту, локација региона јесте део физичког простора који осликава друштвена дешавања у њему. Да би се утврдиле границе региона, као структуре друштвене интеракције, неопходно је дубље разумевање тог односа. Интеракција се тумачи као активност која повезује друштвену и просторну структуру у региону помоћу институционалних односа. Сходно томе, регион се не може сматрати унапред датим ентитетом, већ би разграничење региона, односно утврђивање његовог територијалног оквира, требало да буде циљ истраживања регионалног географа. Регион је физички ограничен простор унутар кога се одвија комплексна **друштвена акција** или простор окупљања друштвених структура. Он није празна и бесмислена средина, већ има конститутивно значење за људе који у њему живе, а његова снага доприноси консолидацији друштвених структура и не искључује креативност човека (Thrift, 1994).

Фински географ Анси Паси (Paasi, 2011) је проучавао структуру и институционализацију региона кроз четири фазе: настанак просторне целине којој је дефинисан територијални оквир и утврђена структура; установљење регионалних симбола и менталних слика које улазе у свест људи; развој институција као кључних елемената које репродукују регионалну посебност и консолидација региона унутар ширих друштвених структура упоредо са процесом његове институционализације. Наведене фазе развоја региона у пракси увек представљају различите стране једног истог процеса (Paasi, 2011).

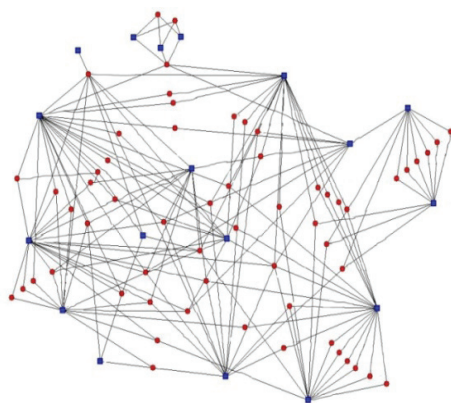
Амерички географ Дерек Грегори (Gregory, 1982) је истакао да региони не зависе од природних услова, већ од критеријума који проистичу из структурализма. Полазна хипотеза његовог рада заснована је на томе да су просторне структуре интегрисане у друштвене структуре и обрнуто. По Грегорију, трансформација региона обухвата три фазе. У првој фази се идентификују узроци који доводе до трансформације и утврђује јачина утицаја сваког фактора на промену регионалне стварности (процес структурисања). У другој фази се емпиријски анализира трансформација рада у капитал, као и последице тог процеса. Промене у процесу структурисања обухватају технолошке иновације, родно специфичну поделу рада и сл. Трећа фаза започиње анализом временско-просторних последица те трансформације и наставља се утврђивањем динамике, односно променљивих ритмова дневних, месечних и годишњих трендова у региону. То је уједно централни аспект структурисања региона (Gregory, 1982).

За Алена Преда (Pred, 1977) регион је, као и за Грегорија (Gregory, 1982), резултат ширег процеса реструктурисања простора. Његово формирање увек подразумева два друштвена процеса и то присвајање простора и његову трансформацију. Различит развој и динамика раста сваког региона последица је историјски променљиве интерпретације наведених процеса који се одвијају под одређеним условима. Уколико је место друштвени ентитет, оно не може истовремено да буде и материјални и због тога се не може лоцирати на географској карти. Дакле, друштвени ентитет је релевантан за регионалне процесе, али без његовог физичког постојања у простору. Сходно томе, место се може сматрати кључним елементом у процесу регионализације, али не и структурним елементом у простору (Pred, 1977).

Нове оријентације настале под утицајем структурализма, попут проживљеног искуства, места, осећаја места и друштвене акције обележиле су један период развоја регионалне географије (Johnston, 1991), али су и даље биле присутне извесне слабости у регионалном приступу, јер се све до позних година XX века игнорисао лични и друштвени феномен идентитета (Claval, 1998), који одражава и обликује индивидуално и колективно понашање у простору (Castells, 1997).

РЕГИОНАЛНА ИМАГИНАЦИЈА, РЕГИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ И ИДЕНТИТЕТ РЕГИОНА

Идентитет је у светлу нове регионалне географије једна од димензија друштвене и просторне анализе региона, категорија блиска психолошком осећају себе, своје природе и значаја, односа према другима, облика и граница људског искуства и сл. Осећај да познајеш себе, простор и људе изражено је кроз фразе „да се осећаш као код куће” и „да тежиш томе да се осећаш као код куће”, које се односе на све што се добро познаје и где некога сви добро познају. Дакле, познавање себе и света око себе укључује простор где се живи, ради, купује, забавља и сл. Људи који живе у истом простору деле лична искуства и припадају истој географској средини, а простор где се човек „осећа као код куће” или „тежи томе да се осећа као код куће” јесте његово окружење и везује се за лично искуство простора, као и за искуства других (Castells, 1997).

Модел интеракција друштвених структура у региону према Е. Гиденсу (Giddens, 2007)

Класичне теорије о човеку као субјекту посматрале су **идентитете** као стабилне просторно-временске категорије, односно као конзистентан скуп особина које произилазе из контекста. Такво гледиште, које је наглашавало рационалност људи, односно његову предвидивост, реплицирано је у многим школама мишљења, попут логичког позитивизма, теорија локације и сл. Међутим, традиционална регионална географија је „патила” од недостатка осећаја за разумевање идентитета (Warf, 2006). Јединство индивидуалног и колективног поимања идентитета унапређено је увођењем теорије структуре у регионална истраживања, којом је ефикасно превазиђена дугогодишња подела између микроприступа, који је био фокусиран на појединце и макроприступа, који је започео и завршио се друштвеним структурама, али је игнорисана динамика индивидуалног понашања у простору (Giddens, 2007).

Пратећи утицајна дела филозофа Мишела Фукоа у научним круговима настао је консензус да су идентитети увек везани за односе снаге и моћи у друштву. Снага и моћ се, у облицима дискурса и идеологије, манифестују у односима нормалности и маргиналности. Дакле, они који поседују снагу и моћ дефинишу нормалност и абнормалност на начин који им даје предност. Тај однос пружа далеко експлицитнију и свеобухватнију бригу о збивањима која прожимају свет свакодневице и унутрашњи простор појединца. Иако је човек живо биће, он је истовремено и друштвени конструкт дубоко обележен вишеструким значењем, односно манифестацијом класних, родних, етничких и других неједнакости (Giddens, 2007), који у регионима доводе до стратиграфије различитих друштвених група.

Постструктурализам је унео „бригу” за многострукоост облика идентитета у региону, напомињући да се они конструишу кроз разлике међу људима, а то представља однос снаге и моћи. Поред тога, напуштено је гледиште да сваки човек има само један конзистентан идентитет и да он представља мноштво нестабилних, контекстуално зависних особина, које се мењају у времену и простору (Crow, 1996). Дакле, идентитет може да се прихвати као снага и моћ коју људи користе у разне сврхе, углавном за организовање активности у региону у коме живе. Тај дискурс могу да изразе колективне стратегије које произилазе из друштвених и просторних подела рада или из активности друштвених покрета и локалних иницијатива. Он такође може бити пример борбе појединца на пољу културе, медија или образовања, истиче француски антрополог и социолог Пјер Бурдије, чији радови представљају „амбициозан и значајан покушај да се истовремено објасне континуитет и трансформација културних облика у региону

(Bourdieu, 1991). Бурдије је инсистирао на томе да већина културног знања није теоријска или експлицитна већ имплицитна, односно научена кроз праксу. У настојању да истовремено објасни континуитет, промену облика културе и њено значење у одређеној регионалној целини, Бурдије је културу означио као процес сталног стварања и обнављања. Лакоћа комуникације, која је започела у касном XX веку и настављена до данас, довела је до тога да поједини облици културе не морају више да буду везани само за одређени друштвени контекст, јер пракса укључује и преузимање и прекомбиновање облика културе чије је порекло често из вредносно различито устројених друштава (на пример, утицај западних културних вредности на културу традиционалних локалних заједница у Африци). Поменуће Бурдијеове идеје су евидентне у новом регионализму, чији представници покушавају да преобликују односе култура унутар и између региона света.

Модел постмодерне урбане структуре региона према М. Диру и С. Фластију
(Dear, M. and Flusty, S., 1998)

Пол, класа, вероисповест и раса су дуго сматрани за кључне елементе у идентификовању локалних заједница и имају важна места у јавним расправама, чак и ако те локалне заједнице не поседују одређене територијалне захтеве, наглашава угандско-британска социолошкиња Автар Брах (Brah, 1996).

Како објашњава британски социолог и теоретичар културе Стјуарт Хол (Hall, 1993) **регионални идентитет** настаје у најнестабилнијој тачки у простору, где се „срећу невероватне приче прожете субјективизмом и где постоје приповедачи историје одређеног региона“ (Hall, 1993). Паси разликује два аспекта формирања регионалног идентитета. С једне стране то је **регионална свест** која указује на идентификацију становништва са конкретним регионом, а са друге стране то је **идентитет региона** који се односи на специфичне карактеристике природе, културе и становништва које га разликују од окружења (Paasi, 2009). Раније је национална држава била кључни елемент у изградњи идентитета, док данас транснационална тржишта све више утичу на стварање новог таласа регионализма који наглашава важност региона и регионалног идентитета (Keating, 1998-a; 1998-b; 2001). Регионални политички покрети и политичке партије, наводи Хол, такође су отпочеле маркетиншке кампање којима од региона покушавају да направе „производе“ који ће се продавати на тржишту и који ће привући туристе, стручњаци и капитал (Hall, 1993).

Дакле, већина регионалних географа се раније није „освртала“ на идентитет као елемент региона, већ су чешће разматрали процесе кроз које друштвени субјекти идентификују сами себе, и кроз које их други препознају као део веће заједнице. Идентитет је тако сведен на форму категорије, где су се границе користиле да би се један домен колектива („ми“) разликовао од другог („они“). Традиционални регионални приступи прокламовали су индивидуалност идентитета, хармонију природе и становништва, као и обавезне поретке међу конститутивним елементима, који су се темељили на неутралним позицијама у региону (Gilbert and Litt, 1960; Winks, 1983; Harvie, 1994). Другим речима, идентитети су били праћени идилом и конзервативизмом. Док су хомогенизујући текстови о регионима губили позицију у истраживањима, идеолошке контексте њихових производа почели су да проучавају историчари географских идеја (Entrikin, 1991; Livingstone, 1992; Claval, 1998). Критичари традиционалног регионалног приступа, апострофира Паси (Paasi, 2002), оплеменили су теорију простора анализом идентитета региона, регионалних идентитета, као и регионалних политика које су постале кључне за разумевање рода, религије, расе, етноса, класе и др. (Keith and Pile, 1993; Rose, 1995; Watts, 1996). То је имплицирало да народ може имати много сукобљених идентитета на једном простору са нагласком на одвојене сфере идентичне политике (Herb and Kaplan, 1999; Mc Sweeney, 1999; Albert et al., 2001; Storey, 2001; Agnew, 2002; Painter, 2002). Многи представници нове регионалне географије тумаче идентитете кроз културне и историјске процесе у регионима (Morgan, 1939; Dickinson, 1970; Brace, 1999; Crang, 1999; Oakes, 2000; Yorgason, 2002), док други анализирају утицај идентитета на постојеће процесе (Cartier, 2001; Sletto, 2002; MacLeod and Jones, 2001; Casey, 2002; Hudson, 2001).

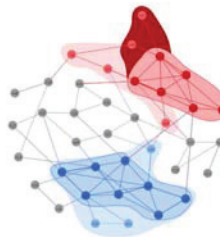
а) интеракције међу појединцима

б) формирање идентитета

в) груписање појединаца кроз идентитете

г) два језгра идентитета

Модел идентитета у мрежи друштвених интеракција у региону (Barandiaran, X. et al., 2020)

Борбе за демократију, политички статус и распоред светског богатства у глобалном свету су закомпликоване бројним етничким, класним, културним, маркетиншким и другим премисама (du Gay et al., 2000; Lash and Featherstone, 2002). Дебате о идентитету развиле су се упоредо са аргументима да се свет, посебно Западни свет, креће ка индивидуализацији. Људи се затварају у „мале светове“, обликују своје животе и дефинишу окружење више кроз индивидуалне идентитете него кроз категорије, као што су националност, класа, занимање и сл. (Beck and Beck-Gernsheim, 2001). Супротно претходном мишљењу, свест људи изгледа да је изнедрила нову потрагу за тачкама оријентације у простору, као и напоре да се ојачају старе границе или да се установе нове, често засноване на идентитетима отпора (Castells, 1997; Kellner, 2002). Расправе међу теоретичарима воде се и о томе да се колективна друштвена акција не може остварити без разликовања „нас“ и „њих“ (Della Porta and Diani, 1999), али и да се поимање идентитета не базира увек на разлици, већ стратешки може бити корисно нагласити сличности (Bernstein, 1997).

Регионални идентитет или идентитетска специфичност коју поседују становници региона (осећај припадности) спаја људе са простором пружајући им заједничке вредности и самопоуздање. Он чини регион културним и економским посредником у борби за снагу и моћ у ширем друштвено-просторном систему. На тај начин је регионални идентитет постао концептуално средство које може да помогне да схватимо како глобални процеси доводе до културне и економске диференцијације простора (Paasi, 2011). Друштвене интеракције су узрок, али и последица односа снаге и моћи између појединаца, друштвених група, локалних заједница и институција у региону. Кључни елемент који повезује све поменуте субјекте јесте **друштвени процес** (Paasi, 2002; Vresk, 1997).

Идентитет региона обликује идеологија, право локалне заједнице да живи на својој територији, као и интензитет осећања припадности људи који деле историју, културу, језик, вероисповест и сл. Овај појам је постао фактор у планирању региона и маркетингу, што је изузетно значајно у глобалном добу, јер је економски успех конкретног региона неодвојив део друштвених, културних и институционалних процеса (Cooke and Morgan, 1994). Он је такође важан и у регионалним политикама, где се користи као механизам за промоцију територијалне кохезије, капитала и конкурентности. Идентитет региона и регионални идентитет су у том смислу инструменти људске акције, али и исход, јер их култура, традиција, пејзаж и историја формирају, а такође су њихов део (Pohl, 2004). „Осећање регионалне припадности не угрожава посебне идентитете, већ се од стране припадника различитих локалних заједница доживљава као општи оквир очувања и испољавања културних посебности“ (Stepanov i Lazar, 2002).

Појмови идентитет региона и регионални идентитет подсећају на новије лингвистичке кованице, попут друштвеног капитала или поузданог региона, које се односе на моделе друштвених односа, поверење и солидарност и „дају“ региону одређене институционалне

капацитете. Међутим, они се не доводе увек у везу са политичким границама које исцртавају државне институције. Британски географ Ендрју Сојер (Sayer, 1992) је поменуте појмове довео у везу са апстракцијом, где се раздваја нераздвојиво и спаја неспојиво, а региони се представљају као субјекти који могу сами да доносе одлуке и остварују друштвене циљеве. Регион не може да функционише самостално, док друштвени субјекти могу (Sayer, 1992).

Иако је идентитет предмет интересовања све већег броја регионалних географа, за многе од њих је регион и даље просторна јединица између националног и локалног нивоа (Allen et al., 1998). На пример, у својим радовима Паси (Paasi, 1986; 2011) истиче да региони представљају историјске творевине које настају и нестају као последица друштвено-просторног развоја и зависе од културно-историјског и политичко-економског контекста. Идентитет се препознаје и као кључни елемент у стварању друштвено-политичког простора, али је тешко тумачити од чега се он састоји и како утиче на политику (Keating, 1998-a; 2001). Политичке идеологије саме по себи не производе идентификацију са регионом, док култура и историја тумаче и обезбеђују одговарајући став за доживљену реалност (Bloom, 1990). То искуство може бити политички манипулисано, али било која идеологија без искуства није способна да пробуди идентификацију (Allen et al., 1998).

Истраживање идентитета има далекосежне оријентације у регионалном приступу, јер представља део шире трансформације која је регионалну географију преусмерила са просторних образаца на друштвене процесе, укључујући начин на који људи представљају себе и једни друге у региону, али и ван њега. Коначно, фокус на идентитет променио је не само оно што регионални географи проучавају, већ и начин на који га проучавају, легитимишући употребу квалитативних метода, разбијајући односе снаге и моћи између истраживача и његовог предмета проучавања, наглашавајући да је знање увек поглед однекуд, као и да је оно увек везано за друштвени контекст.

ЗАКЉУЧАК

Нова регионална географија је последњих деценија у великој мери прихватила теоријско-методолошке обрасце хуманистичких наука са циљем да се превазиђу ограничења традиционалне регионалне географије, односно да се умањи значај природног окружења у истраживањима. Због тога се у идентификовању и дефинисању конститутивних елемената региона, као и у проучавању и објашњавању друштвених процеса који трансформишу простор, задаци нове регионалне географије често преклапају са хуманистичким наукама које се баве сличном проблематиком (Boyce, 2003).

Према мишљењу појединих представника нове регионалне географије, са којим се слаже и аутор рада, регионална анализа не може бити само један уобичајени процес стицања нових знања о регионима, у коме су конститутивни елементи апстраховани. Регионални географ мора да буде у стању да се ослободи субјективног мишљења о улози конститутивних елемената у региону, као и да их посматра у ширем друштвеном контексту. У прилог претходним тврдњама, задатак нове регионалне географије, објашњава британски географ Аластер Боне (Bonnet, 2003), јесте превазилажење погрешне перцепције ове научне области, односно она више не би требало да се доводи у везу са дескрипцијом и то је нешто против чега регионални географи морају да се боре. Нова регионална географија, по Најџелу Трифту (Thrift, 1994), истовремено мора да се фокусира и на нове теорије и праксе, али и на захтеве савременог друштва. Како наводи амерички политиколог и новинар Роберт Каплан (Kaplan, 2009), нова регионална географија објашњава друштвена дешавања у регионима и према њима се односи као на производе друштвених односа који се непрестано мењају, а не као на просторне целине, какав је био случај са традиционалним регионалним приступом. Дакле, нова регионална географија, у чијој основи је процесни функционализам, не сагледава регионе као изоловане ентитете, већ их кроз друштвене процесе доводи у везу са догађајима изван њих (Murphy, 1991). Другим речима, за разлику од Хартшорнове дефиниције задатка регионалне географије и просторног конструкта региона, канадска географкиња Ен Жилбер (Gilbert, 1988) сматра да је задатак проучавања нове регионалне географије да истражи регионе као резултат друштвених процеса који се одвијају између појединаца, друштвених група, локалних заједница и институција са циљем разумевања комплексног карактера интерактивног глобалног система. Ти функционални процеси стварају интерно-хомоген простор и одређују његов идентитет (Gilbert, 1988).

Савремени регионални концепт се у односу на традиционални приступ заснива на регионалној диференцијацији друштвених процеса, при чему природна основа нема детерминистички карактер, док главни циљеви истраживања и даље остају организација простора и друштвени процеси, затим анализа еволутивног карактера региона, као и истицање његове специфичности и идентитета као одраза комплексних односа снаге и моћи у њему или изван њега.

Региони се као друштвени и идентитетски конструкти у свету који се динамично мења доживљавају као субјекти који поседују способност да утичу и мењају стварност. Они „не чекају“ да буду откривени и не треба их разумети као процесе на које људи не утичу, већ напротив, као друштвене производе креиране у пракси. Оно што и даље остаје као дилема јесте да ли су региони видљива и доказана реалност или су они само ментални ентитет кога регионални географи проучавају?

Смисао регионалне географије јесте у томе да она integriше разноврсна знања како би се открила мера целине или закон функционисања система. Као што чула опажају различите ствари око нас, интелект је ту да их споји у једну целину и да им да смисао. Таква је и позиција регионалне географије – она треба да споји достигнућа различитих наука, научних области и научних дисциплина у једну јасну и логичну целину или систем. „То захтева креативно и оригинално освајање увида у целовиту меру стварности, која је имплицитна у различитим учењима и поимањима мере“ (Грчић, 2005). На крају, регионална географија нам омогућава да посматрамо светске регионе из ширег угла у односу на регион у коме живимо. „Често се дешава да ћемо, ако правилно разумемо како други људи живе, такође боље разумети природу њихових проблема“ (Giddens, 2007). *Summa summarum*, регион као друштвени и идентитетски конструкт могли бисмо да дефинишемо као условно хомогену заједницу чије се границе не повлаче, али се препознају и поштују, али и као облик организовања људи „на пола пута“ између локалне управе и државе.

ЛИТЕРАТУРА

- Agnew, J. (2018). Evolution of the regional concept. In Paasi, A., Harrison J. and Jones, M. (Eds). *Handbook on the Geographies of Regions and Territories*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Agnew, J. (2011). Space and Place. In Agnew, J. and Livingstone, D. (Eds.). *The Sage Handbook of Geographical Knowledge*. Los Angeles and London: Sage Press.
- Agnew, J. (2002). *Making Political Geography*. London: Edward Arnold.
- Agnew, J. (1987). *Place and Politics. The Geographical Mediation of State and Society*. London: Unwin Hyman.
- Albert, M., Jacobson, D. and Lapid, Y. (2001). *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory*. Minneapolis: University of Minnesota.
- Allen, J., Massey, D. and Cochrane, A. (1998). *Rethinking the Region*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Banos, A. et al. (2005). *Une approche multi-agents de la ville en mouvement*. <https://www.researchgate.net/publication/267791149>
- Barandiaran, X., Calleja-Lopez, A. and Cozzo, E. (2020). *Defining Collective Identities in Technopolitical Interaction Networks*. Psychology 11, Research Gate.
- Beck, U. and Beck-Gernsheim, E. (2001). *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage Press.
- Bernstein, M. (1997). Celebration and Suppression: the Strategic Uses of Identity by the Lesbian and Gay Movement. *American Journal of Sociology* 103: 531–65.
- Berque, A. (1982). *Vivre l' espace au Japon*. Paris: PUF.
- Bloom, W. (1990). *Personal Identity, National Identity and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bonnett, A. (2003). Geography as the World Discipline: Connecting Popular and Academic Geographical Imaginations. *Area* 35, 1: 55–63.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Boyce, D. (2003). A Short History of the Field of Regional Science. *Papers in Regional Science* 83, 1: 31–57.
- Boyle, M. (2015). *Human Geography: A Concise Introduction*. Hoboken: John Wiley and Sons.
- Brace, C. (1999). Finding England Everywhere: Regional Identity and the Construction of National Identity, 1890–1940. *Ecumene* 6: 90–109.
- Brah, A. (1996). *Cartographies of Diaspora*. London: Routledge.
- Cartier, C. (2001). *Globalizing South China*. Oxford: Blackwell.
- Casey, T. (2002). Devolution and Social Capital in the British Regions. *Regional and Federal Studies* 12: 55–78.
- Castells, M. (1997). *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell.
- Claval, P. (1998). *An Introduction to Regional Geography*. Oxford: Blackwell.
- Cohen, S. B. (1975). *Geography and Politics in a World Divided*. 2nd edition. New York: Oxford University Press.
- Cooke, P. and Morgan, K. (1994). Growth Regions Under Duress: Renewal Strategies in Baden Wurttemberg and Emilia Romagna. In Amin, A. and Thrift, N. (Eds.). *Globalization, Institutions and Regional Development*. Oxford University Press, Oxford, 91–117.

- Crang, M. (1999). Nation, Region and Homeland: History and Tradition in Dalarna. *Ecumene* 6: 447–470.
- Crow, D. (1996). *Geography and Identity*. Washington: Maiseonneuve Press.
- Dear, M. and Flusty, S. (1998). Postmodern Urbanism. *Annales of the Association of American Geographers* 88, 1: 50–72.
- Della Porta, D. and Diani, M. (1999). *Social Movements*. Oxford: Blackwell.
- Dickinson, R. W. (1970). *Regional Ecology*. New York: John Wiley and Sons Ltd.
- Du Gay, P., Evans, J. and Redman, P. (2000) *Identity: a Reader*. London: Sage Press.
- Entrikin, N. J. (2011). Region and Regionalism. In Agnew, J. and Livingstone, D. (Eds.). *The Sage Handbook of Geographical Knowledge*. Los Angeles and London: Sage Press.
- Entrikin, J. N. (1991). *The Betweenness of Place*. Baltimore: The John Hopkins University.
- Flint, C. (2005). Introduction: Geography of War and Peace. In Flint, C. (Ed.). *The Geography of War and Peace: From Death Camps to Diplomats*. Oxford: Oxford University Press.
- Flint, C. (2017). *Introduction to Geopolitics*. 3rd Edition. New York and London: Routledge.
- Fouberg, E. H., Alexander, B., M. and de Blij, H. (2012). *Human Geography: People, Place and Culture*. 10th edition. Hoboken: John Wiley and Sons.
- Frémont, A. (1972). La région. Essai sur l'espace vécu. In *La Pensée géographique en France*. Saint-Brieuc, Presses Universitaires de Bretagne, 644–678
- Frémont, A. (1976). *La Région, espace vécu*. Paris: PUF.
- Giddens, A. (2007). *Sociology*. Fourth edition. Cambridge: Polity Press.
- Gilbert, A. (1988). The New Regional Geography in English and French-speaking Countries. *Progress in Human Geography* 12: 208–228.
- Gilbert, E. W. and Litt, B. (1960). Geography and Regionalism. In Taylor, G. (Ed.). *Geography in the Twentieth Century*. Eyre Methuen, London, 345–371.
- Gregory, D. (1982). *Regional Transformation and Industrial Revolution: A Geography of Yorkshire Woollen Industry*. London: Macmillan.
- Guelke, L. (1974). An Idealist Alternative to Human Geography. *Annals of the Association of the American Geographers* 64: 193–202.
- Hall, S. (1993). Minimal Selves. In Gray, A. and Mc Guigan, J. (Eds.). *Studying Culture*. Edward Arnold, New York, 134–138.
- Harvey, D. (1982). *The Limits to Capital*. Oxford: Blackwell.
- Harvie, C. (1994). *The Rise of Regional Europe*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Herb, G. and Kaplan, D. (1999). *Nested Identities*. New York: Rowman and Littlefield.
- Hudson, R. (2001). *Producing Places*. New York: Guilford Press.
- Isard, W. (1960). *Methods of Regional Analysis: an Introduction to Regional Science*. New York, Cambridge: Massachusetts Institute of Technology and Wiley.
- Johnston, R. J. (1991). *A Question of Place. Exploring the Practice of Human Geography*. Oxford: Blackwell.
- Kaplan, R. D. (2009). The Revenge of Geography. *Foreign Policy* 172: 96–105.
- Keating, M. (1998-a). *The New Regionalism in Western Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Keating, M. (1998-b). Is There a Regional Level of Government in Europe? In Le Galès, P. and Lequesne, C. (Eds.). *Regions in Europe*. Routledge and Kegan Paul, London.
- Keating, M. (2001). Rethinking the Region: Culture, Institutions and Economic Development in Catalonia and Galicia. *European Urban and Regional Studies* 8: 217–234.
- Keith, M. and Pile, S. (1993). *Place and the Politics of Identity*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Kellner, D. (2002). Theorizing Globalization. *Sociological Theory* 20: 285–305.
- Keohane, R. O. and Nye, J. S. (2012). *Power and Interdependence*. 4th Edition. Boston: Longman.
- Keohane, R. O. (2005). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Komšić, J. (2009). Političko-institucionalni aspekti regionalnog razvoja Srbije u svetlu evropskih standarda. Izazovi evropskih integracija. *Official Gazette* 6.
- Kuby, M., Harner, J. and Gober, P. (2013). *Human Geography in Action*. 6th edition. Hoboken: John Wiley and Sons.
- Lash, S. and Featherstone, M. (2002). *Recognition and Difference*. London: Sage Press.
- Lilić, S. (2009). Regionalizam Evropske unije i pravni okvir regionalizacije Srbije. Izazovi evropskih integracija. *Official Gazette* 6.
- Livingstone, D. N. (1992). *The Geographical Tradition*. Oxford: Blackwell.
- Mac Leod, G. and Jones, M. (2001). Renewing the Geography of Regions. *Environment and Planning D: Society and Space* 19: 669–695.
- Massey, D. (1993). Power Geometry and a Progressive Sense of Place. In Bird, J. et al. (eds.). *Mapping the Futures: Local Culture, Global Change*. London: Routledge.
- Massey, D. (1984). *Spatial Divisions of Labour, Social Structures and the Geography of Production*, London: Macmillan.

- Mc Sweeney, B. (1999). *Security, Identity and Interests*. Cambridge: University of Cambridge.
- Meinig, D. W. (1978). The Continuous Shaping of America: A Prospectus for Geographers and Historians. *The American Historical Review* 83, 5: 1186–1205.
- Morgan, J. (1939). Three Aspects of Regional Consciousness. *Sociological Review* 31: 68–88.
- Murphy, A. B. (1991). Regions as Social Constructs: The Gap between Theory and Practice. *Progress in Human Geography* 15, 1: 23–35.
- Oakes, T. (2000). China's Provincial Identities: Reviving Regionalism and Reinventing 'Chineseness'. *The Journal of Asian Studies* 59: 667–692.
- Paasi, A. (2011). The Region, Identity and Power. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 14: 9–16.
- Paasi, A. (2009). Regions and Regional Dynamics. In Rumford, C (Ed.). *The Sage Handbook of European Studies*. Sage Press, London, 464–484.
- Paasi, A. (2003). Region and Place: Regional Identity in Question. *Progress in Human Geography* 27, 4: 475–485.
- Paasi, A. (2002). Place and Region: Regional Worlds and Words. *Progress in Human Geography* 28, 6: 802–811.
- Paasi, A. (1986). The Institutionalization of Regions: A Theoretical Framework for Understanding the Regions and the Constitution of Identity. *Fennia* 164: 105–146.
- Painter, J. (2002). Multilevel Citizenship, Identity and Regions in Contemporary Europe. In Anderson, J. (Ed.). *Transnational Democracy: Political Spaces and Border Crossings*. Routledge, London, 93–110.
- Pavlović, V. (1994). *O pojmu regiona i regionalizma*. Regioni i građani. Subotica: Subotičke novine.
- Pohl, J. (2004). Regional Identity. In Smelser Nj. and Baltes, P. B. (Eds.). *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier.
- Pred, A. (1984). Structuration and Place: on the Becoming of Sense of Place and Structure of Feeling. *Annals of the Association of American Geographers* 74, 2: 179–297.
- Pred, A. (1977). *City-systems in Advanced Economies: Past Growth, Present Processes and Future Development Options*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. Londres: Pion.
- Relph, E. (1970). An Enquiry into the Relations between Phenomenology and Geography. *Canadian Geographer* 14: 193–201.
- Rose, G. (1995). Place and Identity: a Sense of Place. In Massey, D. and Jess, P. (Eds.). *Place in the World*. The Open University, Oxford, 87–132.
- Sayer, A. (1992). *Method in Social Science*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Schatzki, T. R. (1991). Spatial Ontology and Explanation. *Annals of the Association of American Geographers* 81, 4: 650–670.
- Sletto, B. (2002). Boundary Making and Regional Identities in a Globalised Environment: Rebordering the Nariva Swamp, Trinidad. *Environment and Planning D: Society and Space* 20: 183–208.
- Stapanov, R. i Lazar, Ž. (2002). Savremene koncepcije regionalizma i problem statusa Vojvodine. *Sociološki pregled* 36, 1–2: 129–145.
- Thrift, N. (1994). Taking Aim at the Heart of the Region. In D. Gregory, R. Martin and G. Smith (Eds.). *Human Geography: Society, Space and Social Science*. University of Minnesota, Minneapolis. 200–231.
- Storey, D. (2001). *Territory: the Claiming of Space*. Harlow: Prentice Hall.
- Thrift, N. (1990). For a New Regional Geography 1. *Progress in Human Geography* 14: 272–279.
- Tuan, Y. (2013). *Landscapes of Fear*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Vresk, M. (1997). Regionalna geografija danas. *Acta Geographica Croatica* 32: 69–82.
- Warf, B. (2006). Identity. In Warf, B. (Ed.). *Encyclopedia of Human Geography*. Florida State University, Sage Press, Thousand Oaks, London.
- Watts, M. (1996). Mapping Identities: Place, Space and Community in an African City. In Yeager, P. and Paasi A. (Eds.). *The Geography of Identity*. University of Michigan, 59–97.
- Winks, R. W. (1983). Regionalism in Comparative Perspective. In Robbins, W. G. et al. (Ed.). *Regionalism and the Pacific Northwest*. Oregon State University, Corvallis, 13–36.
- Yorgason, E. (2002). Creating Regional Identity, Moral Orders and Spatial Contiguity: Imagined Landscapes of Mormon Americanization. *Cultural Geographies* 9: 448–466.
- Грчић, М. (2005). Теоријски модели стадијално-еволутивног развоја цивилизација. *Гласник Српског географског друштва* 85, 2: 49–64.

REGION AS A SOCIAL AND IDENTITY CONSTRUCT

Dejan Šabić²

Abstract: The regional concept has undergone significant transformations during the global era. It is common practice to define regions in different ways, so that there is no single definition of this term, which is, first of all, a consequence of the explication of certain theoretical concepts that try to devise, interpret and justify their meaning, then of different scientific approaches, as well as complex conceptual-semantic constructions. In the era of increasingly complex international relations, the idea of the world as a mosaic of static regions is unrealistic, because the world is not structured in such an orderly way, but on the contrary, in the process of space transformation, they arise, develop, disappear and reappear under the influence of various factors. Thus, the view of regions as process systems emphasizes the importance of historical context for understanding their existence and temporal conceptualization. In order for regions to be real subjects in space, they must be institutionalized and possess certain qualitative characteristics of their constitutive elements by which they will be recognizable to the wider social community, researchers and regional policy makers. This is precisely why there was a need to redefine global-regional-local relations in space. According to the concept of the new regional geography, regions represent analytical models and instruments in research, although in the meantime the concepts of territory and place have gained prominence. Regions can also refer to geographical proximity, neighborhood, territory that is smaller than a country or to the "arena" in which human activities take place, whereby they may or may not necessarily be spatial entities with clearly defined boundaries; in the regions there is a degree of homogeneity of certain qualitative characteristics of the constitutive elements that make up their composition, correlations between individuals, social groups, local communities and spaces, a sense of community, belonging, etc.

Key words: region, social and identity construct, process systems, analytical models and instruments.

² University of Belgrade - Faculty of Geography, Studentski trg 3/III, Belgrade, Serbia, dejan.sabic@gef.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0002-7675-6029